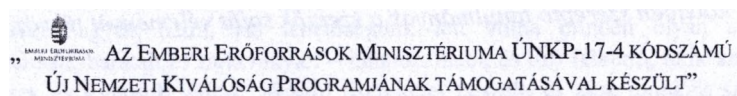

Falu - város - periféria: határon innen és túl

Süli-Zakar István professzor emlékére

Szerkesztette: Pénzes János

Debrecen, 2018

Szerkesztette:
Pénzes János

Lektorálta:
Dr. habil. Kozma Gábor

A technikai szerkesztésben közreműködött:

Virágos Erzsébet
Czuczor Krisztina
Deák Attila
Jász Erzsébet
Kóti Tibor
Németh Gábor
Dr. Pásztor István Zoltán
Szilágyiné dr. Czimre Klára

A borítóterv Süli-Zakar Szabolcs munkája

A kötetben szereplő tanulmányok a szerzők saját véleményét tükrözik.

ISBN 978-615-5212-60-4

Kiadta a DIDAKT Kft., Debrecen
Felelős kiadó: a DIDAKT Kft. ügyvezetője
Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen

TARTALOMJEGYZÉK

El szó.....	7
TÉRSZERKEZET ÉS TERÜLETI FOLYAMATOK.....	9
Nemes Nagy József: Analógiák a területi kutatásban, a territorialitás.....	10
Tóth Géza: A térszerkezet átfogó vizsgálata az elérhető figyelembevételével.....	20
Bujdosó Zoltán: A jelenkori urbanizáció területi aspektusai.....	26
Molnár Ernő - Dézsi Gyula - Lengyel István Máté: Debrecen gazdasága a hazai nagyvárosok mezőnyében.....	31
Kristóf Andrea - Kókai Sándor: Agglomerálódás a Borsodi Iparvidéken egykor és ma.....	40
Hanusz Árpád - Drotár Nikolett: A Zempléni-hegység társadalmi, gazdasági fejlődésének anomáliái.....	52
SZOCIÁLGEÓGRÁFIA A TÁRSADALOMKUTATÁSÁBAN.....	61
Düvényi Zoltán: Párhuzamos életrajzok. Hans BÖBÉK - MENDÖL Tibor - Wolfgang HARTKE Vázlatos pályaképek.....	62
Csüllög Gábor: Magyarország regionális téregységeinek anyanyelvi jellemzői 1910-ben.....	72
Fodor Gyula - Berghauer Sándor — Tóth Attila: Kárpátalja vallási szerkezete 1915-ben a görögkatolikus egyházmegyei szemantizmus alapján.....	80
Bajmóczy Péter - Ilcsikné Makra Zsófia: Periféria, határmentiség, etnicitás. A Zselic és a Lippai-dombság községeinek népességföldrajzi folyamatai 1910-2011 között.....	89
Nagyné Molnár Melinda: Határkérdés az etnicitás-kutatásokban.....	100
Jász Erzsébet - Kóti Tibor - Pásztor István Zoltán: A romák társadalmi integrációjának kulcsterületei a Baktalórántházi járás példáján.....	108
Pénzes János - Pálóczi Ágnes - Koszta Jennifer: A cigányság szociálgeográfiai vizsgálatának településen belüli lehetőségei - esettanulmányokon keresztül.....	116
Erdei Gábor: Jelen állapot és jövőképek az Érmellék magyar oldalán - gondolatok egy közösségi feltárási eredményeiről.....	126
A POLITIKAI FÖLDRAJZ KÉRDÉSEI.....	137
Mező Ferenc: Közép-Európa, mint Európa megmentése.....	138
Pap Norbert: A Balkán változó politikai keretei, a határok rendszere.....	151
Kovács, Zoltán - Vida, György: Malapportionment and gerrymandering in POST- SOCIALISM: The Hungarian context.....	161
Gulyás László: Adalékok a régiótörténeti kutatásokhoz 5. A Magyar Állam és az Északkelet-Felvidékért (Kárpátalja) zajló geopolitikai játszma 1918-1919.....	167
Szilágyi Ferenc: Közigazgatás-történeti körzetek a Partium északi részén.....	176
Hajdú Zoltán: Egy politikai földrajz iránt érdeklődő kassai munkás útja a gyárból a tobzódó hatalomgyakorlásra.....	185

HA TÁRMENTISÉG ÉS HATÁRON ÁTNYÚLÓ KAPCSOLATOK	193
Horga, Ioan: István Süli-Zakar's role in developing a border studies school in Oradea/Nagyvárad.....	194
Pál Ágnes: Határok, határ-mentiségek, Eurorégiók kutatójáról.....	205
Polgár, István: A general overview of the Migration and the Integration process in the European Union	210
Mészáros, Edina Lilla: Future trends in migration and border security in the EU: the implementation of 4 prospective scenarios.....	218
Pénzes János - Deák Attila - Hegedűs László Dávid: Periférikusság és határmentiség Magyarországon.....	227
Popa, Constantin-Vasile - Poponi, Lumini a: Cross-border communication at the Romanian-Hungarian border.....	236
Ambrus L. Attila: A Bihar-Hajdú-Bihar Eurorégió földrajzi bemutatása, határokon innen és túl.....	246
Csordás László: Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék határmenti területeinek turizmusa egy kérdőív felmérés tükrében.....	253
AZ ALFÖLD A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTT ÉS UTÁN	261
Csatári Bálint: Rendszerváltoztatás Kelet-Közép-Európa vidékein és egy alföldi faluban, többféle nézőpontból.....	262
Baranyi Béla: Rendszerváltás - Mezőgazdaság - Alföld.....	276
Förрай R. Katalin: Egy mezővárosról.....	285
Kormány Gyula: Településhálózat a Bereg-Szatmári térségben a XIX. századtól a jelenkorig.....	290
Balcsók István - Szarvák Tibor: Külterületek Jász-Nagykunszolnok megyében - egy tanyafelmérés tapasztalatai.....	301
Gál, András - Matyasovszky, István - Makra, László - Csépe, Zoltán - Tusnády, Gábor: Day-to-day variations of ragweed pollen counts in Szeged, Hungary as a function of meteorological elements.....	311
A TERÜLETFEJLESZTÉS KIHÍVÁSAI ÉS ESZKÖZEI	319
Patkós, Csaba: LEADER LAGs in East and the West.....	320
Kozma Gábor - Monyók Bence - Rácz Tibor: A sportrendezvények és a társadalom közötti kapcsolat vizsgálati lehetőségei.....	329
Teperics Károly - Czímre Klára: A magyar felsőoktatási intézmények és a K+F tevékenység területi jellemzői.....	337
Dorogi Zoltán - Radics Zsolt: Kapcsolódás a start-up lázhoz - Start-up-ok ösztönzése az Észak-alföldi régióban.....	346
Remenyik Bulcsú - Dávid Lóránt: Dohányzás és turizmus: a dohány mint a tematikus utak alapterméke.....	354
Kovács Tibor: Kultúra-alapú városfejlesztés - példa a Nagykunságból.....	362
Abonyiné Palotás Jolán: Gondolatok az élelmiszergazdaságunk fejlesztéséről, az infrastruktúra és a logisztika szerepéről.....	369

Fodor Gyula¹ - Berghauer Sándor^{1 2} - Tóth Attila³

Kárpátalja vallási szerkezete 1915-ben a görögkatolikus egyházmegyei sematizmus alapján

Kárpátalja, a történelmi Erdélyhez hasonlóan, soknemzetiség terület. E tényt figyelembe véve feltételezhetjük, hogy a térség vallási szerkezete is színes (*Süli-Zakar I. 1989*). A megye területén jelenleg négy nagyobb és számos kisebb vallási felekezet tagjai élnek viszonylagos harmóniában.

Az évszázadok múlásával a települések népességszáma folyamatosan növekedett, de az egyes vallási felekezetek tagjainak száma id szakonként eltér képet mutatott. Tanulmányunkban a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1915-ös sematizmusa alapján a Kárpátalja mai területén elhelyezked települések vallási szerkezetét vizsgáltuk. Az a tény, hogy a kárpátaljai lakosság települési szint vallási megoszlásának eddigi vizsgálata sok kívánni valót hagy maga után, fontos motiváló tényező volt jelen kutatás megkezdésének. Másrészt, a sematizmusok adatait sem használták még hasonló jelleg feltáró munkákhoz.

A kutatás adatbázisául szolgáló sematizmust a Görögkatolikus Örökségismereti Csoport digitalizálta és tette hozzáférhetővé a világhálón. A dokumentumban szereplő adatokat a Microsoft Excel táblázatkesztő szoftver segítségével rendszerezettük és az ArcGIS 10.1 térképszerkesztő programmal ábráztuk.

Kárpátalja általános jellemzése

Kárpátalja Ukrajna legnyugatibb és egyik legkisebb területi megyéje, összterülete 12,7 ezer km². Északon határos Lengyelországgal, nyugaton Szlovákiával és Magyarországgal, délen Romániával, keleten pedig Ukrajna Lvivi és Ivano-Frankivszki területeivel. A megye 13 járásból áll, település-állományát 11 város

¹ PhD, a földrajztudományok kandidátusa, f iskola docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar F iskola, gyulafodor@hotmail.com

² PhD, a földrajztudományok kandidátusa, f iskola docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar F iskola, berghauer78@gmail.com

³ MSc, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar F iskola, tattila9312@gmail.com

(ebb 1 öt, Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt és Csap megyei alárendeltség), 19 városi jelleg település és 579 község alkotja. (7. ábra)

1. ábra: Kárpátalja közigazgatási térképe (Forrás: saját szerkesztés Google Earth alapján)

2017. decemberében Kárpátalja népessége 1 255 498 f volt (www.uz.ukrstat.gov.ua). Mivel Ukrajnában 2001 óta nem volt hivatalos népszámlálás, a nemzetiségi és nyelvi összetételről nincsenek megbízható adataink, csupán a témát kutató szakemberek becslései állnak rendelkezésre. A vallási összetétellel még komplikáltabb a helyzet, mivel a szovjet érában megtartott censzusok nem tértek ki a lakosság vallására, pedig a vallásnak mindig kulcsszerepe volt az egyes etnikai közösségek megmaradásában (Süli-Zakar I. 2011).

Egyházmegyei sematizmusok és összeírások

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye parókiáinak története szempontjából a legjelentősebb forrásnak a sematizmusok és az egyházi összeírások tekinthetők. A Magyar Királyság északkeleti részén élő görögkatolikusok körében a Munkácsi Egyházmegye 1771-es felállítása előtt és után is készültek egyházi összeírások, azonban nem mindegyik jelent meg nyomtatásban. Az Egyházmegye 1949-es felszámolásáig 36 nyomtatásban megjelent adatfeldolgozást ismerünk. Ezek között az 1938-ban kiadott sematizmus eddig ismeretlen okokból csak az egyházmegye általános információit és az egykori Beregszászi Esperesi Kerület parókiáinak adatait rögzíti.

A Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport munkájának eredményeként ezek digitalizált formában is hozzáférhetőek. A közelmúltban Bendász István egykori görögkatolikus kanonok hagyatékából is előkerült egy sematizmus, amely a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felszámolása előtt, 1947-ben készült (Marosi I. 2014).

A sematizmusok mentén két évszázad folyamatai követhetők nyomon demográfiai, vallási, etnikai vonatkozásban, de az iratok számos információt közölnek a falvak történetéről, földrajzi elhelyezkedésükről, papjaikról, kántortanítóikról, egyházi iskoláikról és templomaikról is. Az első, nyomtatásban megjelent egyházi összeírás 1747-ben készült előlsavszky Manuel Mihály püspök szorgalmazására, az utolsó pedig Murányi Miklósnak, a Munkácsi Egyházmegye akkori irodaigazgatójának, a likvidálás előtti utolsó vikáriusnak a munkája, amelyet 1945-ben készített elő és 1947-ben egészített ki.

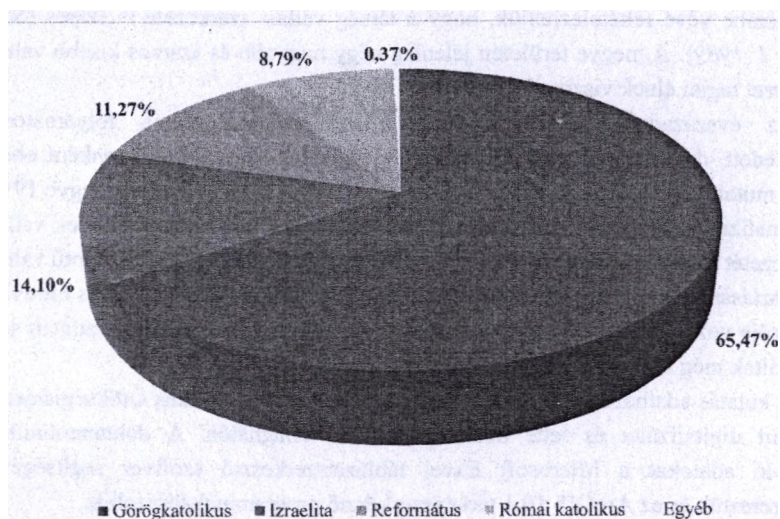
Az összeírások kezdetben csak minimális információt szolgáltatottak, de az idővel haladtával a hívek lélekszámának közlésén túl a templomok tulajdonosaira, a parókiák elnevezésére, az éppen aktuális kegyúrra, a parókia más, világi szempontból jelentős függőségére vagy éppen függetlenségére, a felekezeti iskola meglétére, annak tanulóinak létszámára, a községben lévő egyéb felekezetek lélekszámára is történnek bennük utalások, a 19-20. század fordulóján pedig a közösség és az egyházközség történetére vonatkozó minimális adatokkal is szolgálnak (Marosi I. 2014).

A kutatás eredményeinek bemutatása

A vallási megoszlás általános adatai

A sematizmus elemzése során 490 kárpátaljai település esetében találtunk vallási összetétellel kapcsolatos adatokat, ami a jelenlegi településhálózat (összesen 609 település) 80%-át fedi le.

Az 1915-ös sematizmus alapján Kárpátalja jelenlegi területének összesített lakosság száma 606050 f volt. A teljes népesség vallási megoszlásának adatait a 2. ábra tartalmazza.

2. ábra: Kárpátalja népességének vallási összetétele 1915-ben
(Forrás: 1915-ös egyházmegyei sematizmus: saját szerkesztés)

Amint az ábrán is látható, 1915-ben Kárpátalján abszolút többséget alkottak a görögkatolikus vallás gyakorlói. A lakosság több mint 65%-a tartozott e felekezethez.

A második helyen 14,27%-os aránnyal az izraelita vallás hívei álltak. Nagyon fontos megjegyezni, hogy az izraeliták ritkán alkottak többséget egy-egy településen, viszont majdnem mindegyik községben éltek, ezért is ilyen magas az arányuk.

A református vallást gyakorlók foglalták el harmadik pozíciót, arányuk kicsivel több, mint 11% volt. Elterjedésük alapvető területe a jelenlegi magyar nyelvterülettel egyezett meg.

Hasonló elhelyezkedési jellemzőkkel rendelkeztek a római katolikusok (8,87%) is, azzal a különbséggel, hogy olyan településeken is magas volt az arányuk, amelyekbe a XIX. század környékén német ajkú lakosságot telepítettek.

Végül, de nem utolsó sorban, az egyéb kategóriába az ortodox és az evangélikus vallás gyakorlói tartoztak. Összesített arányuk nem haladta meg a 0,5% 1915-ben.

A többségi felekezetek meghatározása településenként

Az arányértékek vizsgálata után meghatároztuk az egyes településeken legnagyobb lakossági részarányal bíró felekezeteket is. (7. táblázat)

*1. táblázat: A kárpátaljai településeken többségben lévő felekezetek megoszlása
(Forrás: 1915-ös egyházmegyei szemlézet; saját szerkesztés)*

Közigazgatási egység neve	Települések száma	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Izraelita	Egyéb
Beregszászi járás és Beregszász	36	7	-	29	-	-
Husztói járás és Huszt	28	27	-	1	-	-
Ilosvai járás	44	43	1	-	-	-
Munkácsi járás és Munkács	82	66	7	7	1	1
Nagybereznai járás	30	30	-	-	-	-
Nagyszőlősi járás	40	32	1	6	1	-
Ökörmezői járás	39	39	-	-	-	-
Perecsenyi járás	23	23	-	-	-	-
Rahóci járás	21	21	-	-	-	-
Szolyvai járás	26	25	1	-	-	-
Técsői járás	34	32	2	-	-	-
Ungvári járás, Ungvár és Csap	61	38	6	17	-	-
Volóci járás	26	26	-	-	-	-
<i>Összesen</i>	<i>490</i>	<i>409</i>	<i>18</i>	<i>60</i>	<i>2</i>	<i>1</i>

1915-ben a települések 83%-ban a görögkatolikusok voltak többségben. A közigazgatási egységeket vizsgálva kiderül, hogy a Beregszászi járás kivételével mindegyikben a görögkatolikus többséggel rendelkező falvak domináltak.

Ha egy vallási csoport ennyire uralkodó szerepet tölt be egy térség vallási szerkezetében, érdemes lehet megvizsgálni azon települések elhelyezkedését is, ahol a többi felekezet képviselői alkotják a többséget. Ezen települések földrajzi helyzetét a 3. ábra szemlélteti.

Az ábrán jól látható, hogy a nem görögkatolikus többséggel rendelkező települések nagy része a Kárpátaljai-alföld területére összpontosul. Ez különösen igaz a református többségű településekre, melyek egy nagy tömbben helyezkednek el az Ungvári, Munkácsi Beregszászi és Nagyszőlősi járások területén (a reformátusok településterületének gyűjtőpontja ezen belül a Beregszászi járás). E tömbtől kissé kelet felé eltávolodva helyezkedik el a Felső-Tisza-vidék református szigete - Visk.

3. ábra: A nem görögkatolikus többséggel rendelkező települések földrajzi elhelyezkedése
(Forrás: 1915-ös egyházmegyei sematizmus; saját szerkesztés)

A római katolikus többséggel rendelkező települések zöme a Munkácsi és Ungvári járásokban összpontosul, de található ilyen település a Szolyvai, a Nagyszőlősi, az Ilosvai és a Técsői járás területén is.

1915-ben izraelita többséggel rendelkező településből csak kettő volt a mai Kárpátalja területén-Munkács és Tiszaújlak. Fontos megemlíteni, hogy az izraeliták még az említett településeken sem alkottak abszolút többséget (35-40% körüli arányokkal).

A Munkácsi járás kötelékébe tartozó Frigyesfalván az 1915-ös szemnézet alapján az evangélikusok voltak többségben.

A megoszlás földrajzi sajátosságainak vizsgálata

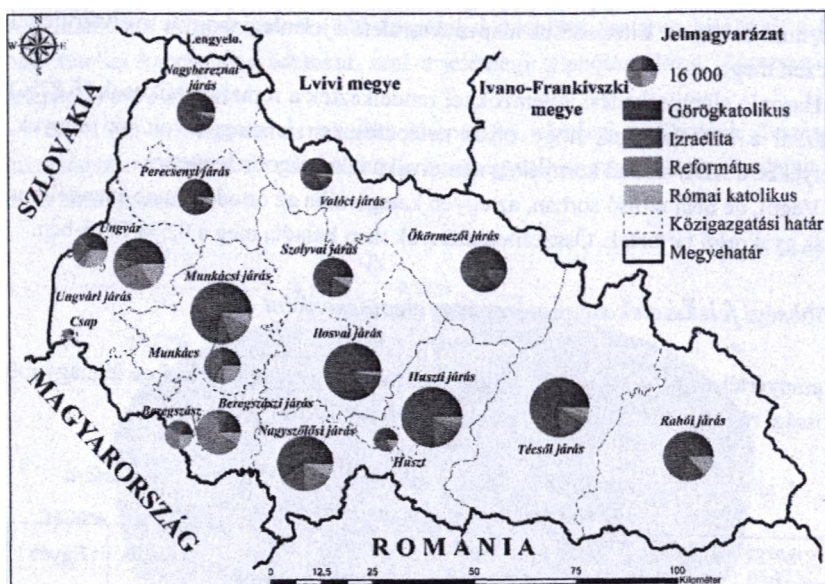
Kárpátalja jelenlegi közigazgatási egységeinek vallási szerkezetét a 4. ábra mutatja be. A jobb elemzés érdekében az adminisztratív egységeket az alábbi klaszterekbe csoportosítottuk:

1. abszolút görögkatolikus többséggel rendelkező területek;
2. abszolút református többséggel rendelkező területek;
3. kevert vallási szerkezetű területek.

Az abszolút görögkatolikus többséggel rendelkező területekhez a következő közigazgatási egységek tartoznak: a Nagyszőlősi, a Rahóci, a Munkácsi, a Szolyvai, a Técsői, a Volóci, az Ökörmezői, az Ilosvai, a Nagybereznai, a Percsenyi és a Huszti járások, továbbá Huszti megyei alárendeltségű város. Utóbbi hat járásban a görögkatolikusok aránya 1915-ben meghaladta a 80%-ot, a Huszti járás esetében pedig a 90%-ot is. Ezek a mutatók a nagyszámú szláv népesség területi elhelyezkedésével függenek össze, ugyanis 1949-ig a hegyvidéki területeken élő népesség zöme görögkatolikus volt, és csak utána tért át (térítették át) az ortodox hitre, amely az 1930-as években kezdett elterjedni vidékünkön. A szóban forgó területek második legnépesebb vallási felekezete az izraelita volt (13,2%). Ezt követték a római katolikusok (6,2%) és a reformátusok (5,4%).

Abszolút református többséggel kizárólag a jelenlegi Beregszászi járás rendelkezett. Ez a vidék mindig nagy létszámú magyar közösségeket tömörített, és csak ez a közigazgatási egység volt olyan, amelyben nem a görögkatolikus többséggel rendelkező települések domináltak. Ebben a klaszterben a második

legnépesebb vallási közösség a görögkatolikus volt (17,6%). Ezt követték a római katolikusok és az izraeliták, közel egyenl aránnyal (9-9%).

4. ábra: Kárpátalja jelenlegi közigazgatási egységeinek vallási megoszlása 1915-ben
(Forrás: 1915-ös egyházmegyei sematizmus; saját szerkesztés)

A harmadik klaszterbe azon fennmaradó területek kerültek be, melyek esetében egyetlen vallás képviselői sem érték el az abszolút többséget. Ungváron és az Ungvári járásban a görögkatolikusok alkották a lakosság jelentősebb részét (43,6%). A második helyen a reformátusok álltak 22,1%-al, némi lemaradással őket követték a római katolikusok a maguk 21%-ával. Az izraeliták aránya az említett egységekben 16,3%-ot tett ki.

Beregszász és Csap megyei alárendeltség városokban a reformátusok voltak többségben (37%), a második helyet pedig a római katolikusok foglalták el (24,7%).

Öket követték az izraeliták 23,3%-al. A görögkatolikusok összesített aránya a két városban 14% volt.

1915-ben Munkácson az izraeliták alkották a lakosság nagyobb részét (39,6%). A második helyen a görögkatolikusok álltak 27,4%-al, míg a harmadikok a római katolikusok voltak (23,5%). A reformátusok részaránya 8,4% volt.

Összefoglalás

Kutatásaink során Kárpátalja jelenlegi területének 1915-ös vallási összetételét vizsgáltuk az akkori görögkatolikus egyházmegyei sematizmus alapján. A vizsgált id szak legnagyobb taglétszámmal rendelkező vallási közössége a görögkatolikus volt, melynek abszolút többsége a kutatási eredmények alapján megkérdőjelezhetetlen. Második helyen az izraeliták álltak, akik, ha kis létszámú közösségekben is, Kárpátalja teljes területén megtalálhatók voltak. A harmadik hely a reformátusoké volt, akiket a római katolikusok követték. Utóbbiak magas aránya f ként a magyar nyelvtömb területén volt megfigyelhető.

A kutatás tér- és időbeli kiterjesztésének, bővítésének lehetőségei a következők:

- a sematizmusban szereplő adatok összehasonlítása a népszámlálási adatokkal;
- a kutatás nagyobb időtávlatokra történő kiegészítése egyéb szakirodalmi források felhasználásával.

Hivatkozott irodalom

- Marosi I. 2014:* Görögkatolikus magyarok Kárpátalján. Községek és templomok. Szent Miklós Egyesület, Nagybégány-Beregszász
- Süli-Zakar I. 1989:* A történelmi Erdély népességföldrajzi vázlata. - Erdélyi Tükör, 1 (3) pp. 14-15.
- Süli-Zakar I. 2011:* Megmaradásunk történeti-földrajzi alapjai. - In: Kárpát-medence: tájak, népek, tevékenységek (szerk. Frisnyák S.-Gál A.), Nyíregyházi F iskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet-Bocskai István Gimnázium, Nyíregyháza-Szerencs. pp. 345-356.
- A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1915-ös sematizmusa*
A Kárpátaljai Megyei Statisztikai F osztály adatai, <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>
Görögkatolikus Örökségismereti Honlap. Elérhető: <http://www.byzantinohungarica.hu>